

Sallai János¹

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-től

*The Starting Point of the Changes:
Allowing Transylvanian Hungarians to Leave Across
the Western Border of Hungary from 1985*

A szocializmus utolsó éveiben a romániai magyarok helyzete folyamatosan egyre rosszabb sorba süllyedt. Fokozta a helyzetük nehézségét, hogy az akkori magyar és román párt és kormányzervek között is jelentős feszültség volt. A Romániában élő magyarok nehéz helyzetét kívánta könnyíteni az a szigorúan titkos intézkedés, amely megengedte a legálisan Magyarországon tartózkodóknak, hogy titokban Ausztriába vagy Jugoszláviába továbbutazhassanak.

Kulcsszavak: határ, átléptetés, határőrség, forgalom-ellenőrző pont, román, magyar, határőr, útlevelkezelő

In the last few years of socialism, the position of Hungarians in Romania gradually worsened. Their difficulties were increased by the significant tension, also present between the contemporary Hungarian and Romanian party and governmental organisations. The purpose of the top-secret measure allowing the Hungarians coming from Romania and having legal residence in Hungary to travel on to Austria or Yugoslavia was to make their life easier.

Keywords: border, clearance to cross, Border Guard, traffic checkpoint, Romanian, Hungarian, border guard, passport controller

¹ Dr. Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettörténeli Tanszék, ORCID: 0000-0001-6674-1942

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-ben

2019-ben harminc éve, hogy felszedtük a vasfüggönyt, rést ütöttünk a berlini falon, és kiengedtük az NDK-s menekülteket. Az eseményeket három évtizede periodikusan, ötévenként néha kicsit hangosabban megünnepeltük, miközben elfeledkezünk arról, hogy a vasfüggöny felszedése előtt öt évvel a magyar határőrség, a legálisan *Magyarországra érkezett romániai magyar nemzetiségű állampolgárokat* nyugati és déli határszakaszon *titokban, minden ellentételezés nélkül, kiengedte*. Ugyanebben az időben a romániai szászokat Románia az NSZK-nak csak fejpénzért adta ki.

A fentiekről való megemlékezést nehezítette, hogy bár szakmai körökben többen tudtak a konspirációs kiengedésről, írásos nyoma szinte alig maradt, az is szigorúan titkos volt, amely titkosság feloldására csak 2017 után kerülhetett sor. A végrehajtók részére az utasítás csak szóban hangzott el, és még az együttműködő hivatalos szerveket sem lehetett a romániai magyar nemzetiségű állampolgárok kiengedéséről tájékoztatni.

Magyarország Romániával való közös határszakasza az elmúlt két évszázadban többször változott, a kijelölése nemzetközi szerződések alapján 1888-at,² 1920-at,³ 1940-et⁴ és 1947-et⁵ követően történt meg. Mivel a közös államhatár⁶ kijelölésével minden alkalommal sérültek a nemzetiségi jogok, ezért az új határok kijelölése után ez a két állam közötti kapcsolatokra is rányomta a bélyegét, és az 1888-as román–magyar határ kijelölése után kialakított kishatárforgalmi intézményrendszer⁷ egészen hazánk és Románia európai uniós tagságáig⁸ jelentőséggel bírt. Az első világháború alatt és után Románia a kisantanttagság miatt ellenséges országnak számított, majd a második világháború alatt mindkét ország német szövetségessé vált, ami persze nem jelentette azt, hogy barátokká is váltak volna. A második világháború után ugyanakkor ismét mindkét ország „barátot” és szövetségest váltott, bekerült a szovjet befolyási övezetbe, és a szocializmust építették.

A szocialista időszakban mindkét országban a nemzetiségi és a határkérdés a nagyközönség előtt tabuként kezelt téma volt. Érvényben volt ugyan a kishatárforgalmi⁹ egyezmény, és a szomszédos országok állampolgárai kölcsönösen látogathatták egymás államait, de már ezen a területen is érzékelték az aszinkron kapcsolatot.¹⁰ Azon el kellene gondolkodni, hogy a két „baráti, szövetséges”¹¹ állam miért várt több mint 20 évet arra, hogy állampolgárai egyszerűbben léphessék át

² SALLAI 2003, 62–72.

³ A trianoni békediktátum után.

⁴ A második bécsi döntést követően.

⁵ 1947. XVIII. tv. cikk.

⁶ 1964. évi 18. sz. tvr.

⁷ SALLAI–GRÓNÁS 2005, 5.

⁸ SALLAI 2005, 59–70.

⁹ MNK Elnöki tanácsának 1969. évi 43. sz. tvr.

¹⁰ SALLAI 2000, 49–62.

¹¹ A Varsói Szerződésnek és a KGST-nek mindkét állam alapító tagja volt.

a közös határt, mint azt a korábbi, két világháború közötti időszakban¹² és az 1888-as román–magyar határszerződés után már megtehették. Az 1960-as évektől kezdve, míg a magyar állampolgárok jelentős többsége viszonylag – a nyugati „kék” útlevél-nél – könnyebben kaphattak útlevelet és ablakot a baráti országokban, addig Romániában a magyar nemzetiségű állampolgárok Magyarországra való utazása szigorúbb feltételekhez volt kötve.

A két ország fejlődése lényegesen eltért egymástól, független attól, hogy egy táborhoz tartoztak. A szerző először 1980-ban járt Romániában, ahol lépten-nyomon a nagy szegénységet, élelem és benzin hiányát tapasztalta.

A magyar–román politikai kapcsolatokat mi sem jellemezi jobban, mint hogy a két szomszédos pártvezér alig-alig találkozott egymással a hatalmuk több évtizede alatt. Ezek közül is kiemelkedik az 1977-es debreceni–nagyváradai találkozó, ami alig hozott valami eredményt. Valószínűleg ennek hatására kerülhetett sor a magyar–román kihatárforgalmi egyezmény¹³ módosítására, amelyet követően mindkét állam államhatárától számított 20 km-es területsávban rögzítették a kihatárforgalmi egyezmény területi hatályát, míg az időbeni hatályt 12 alkalommal 6 napig tartó kinttartózkodásban állapították meg. Egy korábbi BM rendelet¹⁴ ugyanakkor kivette a látogatható városok közül Szatmárnémetit és Nagyváradot.

Azt, hogy Romániában a magyar nemzetiségű állampolgároknak nem jól ment a soruk, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az anyaország irányába az 1980-as években egyre többen „disszidáltak”, vagy egyszerűen átjöttek érvényes kihatárforgalmi igazolvánnyal, esetleg útlevéllel, és nem mentek vissza.

Magyarországon a két állam állampolgárainak kölcsönös utazása, a rokoni kapcsolatok ápolása, és a médiában ekkor még itt-ott feltűnő hírek miatt már egyértelművé vált, hogy Romániában a Ceaușescu¹⁵ vezette párdiktatúra vezetése elszakadt a román dolgozó tömegektől, az államgépezet és a román nép között folyamatosan nőtt a feszültség, és komoly ellátási nehézségek jelentkeztek szomszédunknál. Alapvető élelmiszereket és a benzint csak jegyre adták, ha lehetett kapni, és az áramellátás is akadozott, bizonyos napszakokban előre bejelentett áramszünetek voltak.

¹² 1924. évi 7.934. M.E. számú rendelet „A kisebb határszéli forgalom megkönnyítésére vonatkozó határozományok”, a fenti szerződés melléklete.

Fontosabb jellemzői:

- A kihatárforgalom területi hatálya azonos az előbbieken tárgyalt viszonylatokéval.
- A határszéli igazolvány időbeni érvényessége 3 hónapra szól, amit ezt követően meghosszabbíthattak.
- A magyar határkerületekbe tartozó helységeket, közigazgatási egységeket tartalmazó megállapodást később, 1927-ben a 144.127/1927 P.Ü.M. rendelet hirdette ki.
- A román közigazgatási egységek kihirdetésére pedig csak 1929-ben került sor.
(A késlekedés oka valószínűleg a meg egyezés hiánya lehetett. Itt kell megemlíteni, hogy a területi hatálynál nem találtak módot az Erdély mélységében zárt közigazgatásban élő magyar lakosok problémáinak megoldására. Ekkor a két ország között is vízumkényszer állt fenn, amit az akkori magyar nagykövetség rugalmasan kezelt.)
- A csehszlovák viszonylathoz hasonlóan külön rendelet (115.941/1927 BM.) rögzítette a közös határállomáson szolgálatot teljesítő hivatalnokok mozgásának szabályait.

¹³ 1977. évi 31. sz. tvr.

¹⁴ 1/1970 (I. 11.) BM sz. rendelet

¹⁵ Nicolae Ceaușescu (1918. január 26. – Târgoviște, 1989. december 25.) a Román Kommunista Párt főtitkáráként Románia diktátora volt 1965-től 1989-es kivégzéséig.

Romániában élő, elsősorban magyar és német¹⁶ nemzetiségű állampolgárok jelentős része a megoldást az anyaországba történő migrációban, áttelepülésben vagy a nyugatra való továbbutazásban látta. Az Erdélyben élő magyar nemzetiséget nyomasztotta a velük szemben alkalmazott diszkrimináció, és Ceaușescu faluromboló politikája.

A kialakult helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy az ekkor elleneséges NATO-szervezet legfelsőbb politikai testülete is foglalkozott a Romániában élő magyar kisebbség helyzetével és Erdéllyel. E szerint: „A magyarok főként az oktatás »elrománosítását« bírálják, mivel attól tartanak, hogy az nem csupán a magas képzettségeket igénylő munkakörökben fogja minimálisra csökkenteni a magyarok alkalmazását, de fokozatosan veszélyezteti a jellegzetes magyar kultúra létét Erdélyben. Ceaușescu elnök nemzetiségi politikája a román nacionalizmus terméke, amely mind külpolitikájának, mind egy erős központosított nemzeti állam létrehozására irányuló belpolitikájának lényegét képezi.”¹⁷

Az 1960-as években az USA nemzetbiztonsági tanácsadója, Zbigniew Brzezinski¹⁸ is részletesen foglalkozott a két országgal és a köztük lévő feszültség okaival, forrásaival.

A magyar–román határkapcsolatokat ekkor már feszélyezte az a tény, hogy a két ország között korábban aláírt és életbe lépett, kiadatási egyezmény volt érvényben, amely szerint az illegálisan Magyarországra lépő román állampolgárokat vissza kell adni a román határőrizeti szerveknek, és a visszaadott román állampolgárokra börtön, illetve testi fenyegetés várt. A Ceaușescu-diktatúra elutasíthatóságát jól illusztrálja, hogy Magyarországról nem kívánták illegálisan Romániába átlépni a határt, és román területről nemcsak magyar, hanem román nemzetiségű állampolgárok is megkíséreltek átjutni Magyarországra a román–magyar határon vagy határátkelőhelyeken.

Ebben az időszakban a román–magyar legális határforgalmat is egy dinamikus növekedés jellemezte. Az 1960-as, 1970-es évekhez képest az 1980-as években a román–magyar határforgalom több millióval növekedett.

Ugyanígy dinamikusan nőtt az elfogott illegális román nemzetiségű állampolgárok száma is. Míg az 1980-as évek elején 2–300 főt tett ki, addig 1987-ben már megközelítette az ezret, 1988-ban pedig meghaladta a hétezer főt, amelynek jelentős részét a román–magyar határon, míg egy kisebb részét a nyugati országrészben fogták el, vagy a FEP¹⁹-eken. Az utóbbiak legálisan jöttek be Magyarországra, és innen illegálisan próbáltak Ausztrián át továbbutazni nyugatra.

A magyar–román állam politikai vezetése között feszült volt a viszony, hisz ebben az időben a kötelező KGST vagy Varsói Szerződés csúcserkeztein kívül a két állam politikai és állami vezetői csak kiemelt ünnepeken, kötelező protokolláris látogatásokon találkoztak egymással. Romániában a magyarságot negatívan érintő intézkedések

¹⁶ A német (szász) nemzetiségű román állampolgárokat az NSZK fejpénz ellenében megvásárolta, és így ezek az emberek az NSZK-ba utazhattak, ott letelepülhettek. Így néptelenedett el a szász vidék nemzetiségi lakossága, és beköltözhetett oda a román.

¹⁷ A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások. Benkei András tájékoztatója a NATO-jelentésről 1978. június 1. BM KI miniszteri iratok. Idézi: Révész 2009.

¹⁸ BRZEZINSKI 1968.

¹⁹ FEP: Forgalom Ellenőrző Pont, a mai határátkelőhely.

(például falurombolás²⁰) a magyar politikai élet vezetőinek figyelmét sem kerülte el. A kérdés rendezésére a szocialista táborban (ahol a nemzetiségi és határkérdés tabu volt) az akkori keretek között nagyon csekély esély kínálkozott, talán ezért is választották a magyar nemzetiségek segítségének azt a formáját, hogy aki eljut legálisan Magyarországra, és tovább akar utazni nyugatra, annak nem vizsgálják meg útlevele területi és időbeni érvényességét, hanem továbbengedik. A döntés meghozatalában valószínűleg nagy szerepet játszott, hogy az „MSZMP vezetése maga is egyre súlyosabbnak látta a határon túli magyarság helyzetét, de nem látott esélyt arra, hogy a román pártra gyakorolt nyomás fokozásával eredményt érjen el”.²¹ A román–magyar viszony romlását jelezte, hogy 1985 januárjában a „magyar külügyminisztérium összefoglaló elemzést készített Románia belső helyzetéről és külpolitikájáról”.²² Ekkor már közismertté vált, hogy Románia erőszakosan, nagy ütemben fizeti vissza külföldi adósságait, aminek következménye, hogy Romániában csökken az életszínvonal, nagymértékben korlátozták a fogyasztást, amellyel egyenes arányban növekedett a belső társadalmi feszültség. Ez a román politikai vezetés, élén a pártfőtitkár, Ceaușescu személyi kultuszával és nacionalista²³ politikájával párosult. Mindezeknek viszont további következménye az országot elhagyni kívánó magyar, szász és román nemzetiségű állampolgárok által elkövetett illegális határátlépések számának felfutása lett. A helyzetet 1985-re súlyosbította a magyar–román határon kialakult krízis, amelynek következtében: „Egyre szigorúbb ellenőrzés alá vonták a magyar turistákat. Ez a szigorítás már 1984-ben is érezhető volt, amikor április és december 31. között 2790 magyar állampolgárt fordítottak vissza a határról, mert meg nem engedett sajtótermékek, könyvek stb. voltak náluk. 1985 első öt hónapjában ez a szám már közel 1500-ra rúgott.”²⁴ Továbbá folyamatosan nőtt a jelzett időszakban a Magyarországra áttelepülők²⁵ száma.

A kialakult, jónak nem minősíthető román–magyar viszony a magyar belpolitikai életre is hatással volt. Ezt az akkori felső pártvezetés néhány tagjának kijelentése is alátámasztotta. A Hazafias Népfront akkori vezetője, Pozsgai Imre²⁶ utalt Romániában élő nemzetiségekre, és a román kontinuitás elméletének abszurdítására. Ennél erősebben fogalmazott Losonczi Pál 1985-ös választás kampányában, amikor a következőket mondta: „Tiltakozunk a múlt terheinek szüntelen felszaggatása ellen, éppen úgy, mint a történelemhamisítással párosított ábrándok szövögetése, azok nyílt vagy burkolt hirdetése ellen.”²⁷ Losonczi kampánybeszéde végén a szomszédság

²⁰ 1988. április 29-én jelentette be Nicolae Ceaușescu párt- és államfő, hogy „agrárpari centrumokat” hoz létre, azaz kezdetét vette a falurombolás, amely intézkedés aránytalanul magasan érintette a magyar nemzetiségű településeket.

²¹ FÖLDES 2007, 301.

²² FÖLDES 2007, 340.

²³ „A román politika a nagyszámú romániai magyarságot az ország területi egységét fenyegető potenciális veszélynek tekinti. Nyíltan törekszik a magyarság erőltetett ütemű asszimilálására, a magyarságtudat visszaszorítására.” MNL XIX-J-1-j Tájékoztató Románia belső helyzetéről és külpolitikájáról. 1985. január 5.

²⁴ FÖLDES 2007, 354.

²⁵ 1983: 540 fő; 1984: 887 fő; 1985: 1166 fő.

²⁶ „[...] Magyarország a jó szomszédságot, a történelmileg egymásra utalt testvérnépek közösségének erősítését, nem pedig a történelemhamisítással szentesített öngazolást, régmúlt, vélt vagy valódi sérelmek felhánytorgatását tartja járható útnak.” Az MSZMP XIII. kongresszusának jegyzőkönyve 1985, 418.

²⁷ Népszabadság, 1985. május 31.

és nemzetiségpolitika kapcsán az alábbiakat tartotta fontosnak kiemelni: „Egyenlő jogok, anyanyelv, érdekvédelem, azonos anyagi és kulturális színvonal.”²⁸

A napi belpolitikai életben a közbeszéd tárgyává vált a határon túliak sorsa, és egyre jobban érzékelhető lett, hogy az akkori ébredező ellenzék nyomására a magyar politikai vezetés nem söpörte a szőnyeg alá a határon túli magyarok kérdéskörét. A nyílt politikai életben ugyan kerülték a konfrontációt az azonos táborba tartozó Romániával, de a függöny mögött már más fuvallatok váltak irányadóvá. Románia ekkor már a Varsói Szerződés és a KGST-tagállamok között az egyike volt a sztálini diktatúra maradványának.

Ugyanebben az időben Európában, a szocialista tábor egyes országaiban a peresztrojka, glasznoszty szelleme már uralkodóvá vált, és a mindennapokban az állami életben is tetten érhető volt hatásuk.

Ennek egyik eklatáns példája a változások szellemében egy példányban született Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokának „Szigorúan titkos, Különösen fontos” minősítésű körlevele (a továbbiakban: Körlevél),²⁹ amely 1985. július 15-étől sajátos eljárást fogalmazott meg a román³⁰ állampolgárokkal³¹ kapcsolatosan.

A külföldre vonatkozó, érvényben lévő szabályoktól eltérően a kiadott Körlevél szerint azokat az „egyes román”³² állampolgárokat, akik érvényes útlevél birtokában utaztak Magyarországra, és tovább szándékoztak utazni a Ferihegyi FEP-en, vagy a nyugati-déli FEP-ken keresztül, de nem rendelkeztek Jugoszlávia, Ausztria vagy más nyugati állam területére érvényes kiutazási engedéllyel, vízummal, az érvényes protokoll szerint leellenőrizték, majd egy adatfelvételezés után ki kellett őket léptetniük az útlevélkezelőnek.³³ A folyamat kezelésére, a fennakadások elkerülése végett az országos vezetés az érintett kerületek felső vezetőjén kívül a FEP-ek vezetőit és a felderítő vezetőket vonták be. Az érintett útlevélkezelők csak minimális, a végrehajtáshoz elengedhetetlenül szükséges információval rendelkezhetek.

Az így kiléptetett román állampolgárokról az útlevélben rögzített személyi adatokat és az útlevélszámot jegyezték fel.

Az adatfelvétel után az útlevélkezelő a felvett adatokat tartalmazó lapra beütötte a kiléptetés bélyegzőt, majd továbbította az FEP-átkelő ügyeletes tisztjének. Ezeket az adatlapokat az ügyeletes tiszt összegyűjtötte, és szolgálati úton, zárt borítékban a kerület felderítő alosztályvezetőjének továbbította. A kerületektől az adatok a BM Határőrség felderítőosztály-vezetőjéhez került, aki külön dossziében gyűjtötte, tárolta ezeket.

A felvezetőben már említett (nyugati és déli határszakaszon) tiltott határlépést megkísérlő, elfogott romániai állampolgárokról ez nem vonatkozott. Őket minden esetben az elfogás után az addigi gyakorlatnak megfelelően eljárva, rövid

²⁸ FÖLDES 2007, 346.

²⁹ A „Körlevél” ebben az időben a katonai élet irányításának egyik írásos eszköze volt.

³⁰ Román alatt a szóban elmondottak szerint magyar nemzetiséget kellett érteni.

³¹ 0001/1985. sz. Körlevél.

³² Szóbeli eligazítás szerint: magyar nemzetiségűeket kellett ez alatt érteni.

³³ Megjegyzendő, hogy sok esetben a kiléptetetteket az osztrák szervek nem léptették be és visszaküldték, akiket a magyar hatóságok a mélységbe irányítottak, ahonnan általában a zöldhatáron próbálkoztak nyugatra jutni, így például Hegyeshalomtól északra vagy délre az akkor még Elektromos Jelző Rendszerrel őrzött határszakaszon.

úton, a BM Határőrség felderítőosztály-vezetőjéhez engedélyével vissza kellett adni a román hatóságoknak. Ugyanakkor a Körlevél a következő instrukciókat adta még ezzel kapcsolatosan: „A közös államhatáron befelé tiltott határátlépés miatt elfogott román állampolgárokról a román határőrizeti szerveket csak érdeklődésükre és lasztva kell értesíteni.”³⁴

Ugyanebben az időben (az érvényes nemzetközi egyezményvel ellentétes szel-lemben) egyetlen más szocialista ország állampolgárával szemben sem alkalmazott a magyar hatóság ilyen eljárást.

Ekkor az illegális határátlépés mellett létezett az államhatáron való „áttévedés” kategóriája is. Az érvényes rendelet³⁵ szerint: „Azokat a személyeket, akik a határon áttévedtek, vagy akaratukon kívül jutottak át a határon, vissza kell adni annak a Fél-nek, amelyeknek a területéről jöttek, hacsak ezek a határátlépés után nem követtek el olyan bűntettet vagy szabálysértést, amelyet azon állam törvényei állapítottak meg és büntetnek, amelynek területén elfogták.”³⁶

A fentieket a Körlevél megerősítette, és intézkedett az orosházi, valamint nyírbátori határőr-kerületparancsnokságok felé az áttévedt állampolgárok román határőrizeti szervek részére történő rövid utas átadására.

A kialakult helyzet megkövetelte a határátkelőhelyeken dolgozó hivatásos állomány részéről a nagyfokú operativitást, és a kérdés bizalmas, titkos kezelését. Továbbá a „feltűnést nem keltő” fokozott éberséget és információgyűjtést – már a román viszonylatban. A román–magyar határátkelőhelyeken esetleg előforduló, a szokásostól vagy az egyezményekben rögzítettektől eltérő jelenségekről (például Magyarországra utazók zaklatásáról) a kiadott intézkedés szerint géptávirón azonnal jelentést kellett tenni.

A Körlevélben megfogalmazott intézkedések teljesíthetősége és a román–magyar nemzetközi kapcsolatok érdekében a feladatokat „a titoktartás és konspiráció szabá-lyainak szigorú betartásával kell végrehajtani. Eljárásunkról az érintett román szervek és állampolgárok semmit sem tudhatnak és nem észlelhetnek.”³⁷ Az operativitás megkövetelte, hogy információt csak zárt borítékban, „sk” címmel lehetett tárolni, továbbítani. A Körlevélről tilos volt másolatot készíteni.

A fentiekről az országos szakmai vezetők, kerületeknél a parancsnok, törzsfő-nök, felderítő alosztályvezető és helyettese, FEP-főelőadó, az FEP-ken a parancsnok és helyettese, az FEP ügyeletes tisztjei és útlevelkezelők tudtak. Az utóbbiak csak annyit, amennyi a munkájukhoz szükséges volt, amelyet a Körlevél I/1. pontja rögzített.

A Körlevél nagyjából egy hónapja volt érvényben, amikor egy romániai magyar nemzetiségű állampolgár Budapesten eldöntötte, hogy megpróbálja Ausztria irá-nyába elhagyni Magyarországot. Hogy mi történt ezután? Az átléptetésről álljon itt egy hiteles szereplő visszaemlékezése, aki ezen intézkedésnek köszönhetően jutott Romániából Hegyeshalmon át Ausztriába:

³⁴ 0001/1985. sz. Körlevél, 2.

³⁵ 1964. évi 18. sz. tvr.

³⁶ 1964. évi 18. sz. tvr. 44. cikk.

³⁷ 0001/1985. sz. Körlevél, 3.

„1985. augusztus elsején léptem be Romániából Magyarországra Trabantommal. Velem jött fiatalon özvegyen maradt édesanyám. Egyikünknek sem volt maradása Romániában, édesapám után mi is a Szekuritáte célkeresztjébe kerültünk.

Odahaza hallottam, hogy körülbelül egy héttel azelőtt két ismerős házaspárnak sikerült Magyarországot Ausztria felé elhagynia, azonban senki sem tudta, hogyan. [kiemelés: SJ] Azzal az eltökélt szándékkal indultunk útnak, hogy ha egy mód van rá, nem megyünk vissza.

Két hétig Budapesten és vidéken lehetőségeket kerestem, érdeklődtem, külföldi ismerősökhöz folyamodtam, de sajnos semmi konkrét információhoz nem jutottam azzal kapcsolatban, hogyan tudnánk »kiszöknü«. Útlevelünkben a »kis ablak« Magyarországtól–Csehszlovákiától–NDK–Lengyelországra beutazására adott lehetőséget.

Minden előzetes információ hiányában, teljesen ösztönösen fordultam balra Mosonmagyaróvár után, 1985. augusztus 15-én este. A hegyeshalmi határ előtti határőr, körülbelül öt-hatszáz méterrel a FEP előtt, látva a román rendszámot, félreállított, mondván: mit keresünk mi ott? »Eltévedtünk, Pozsonyba igyekeztünk, itt kötöttünk ki.« »Erre kell visszafordulni, arra van Rajka.«

»De ha már itt vagyunk, nem nézhetjük meg Bécset, by night?« – »Ahaa, tehát Ausztriába szeretnének kilépni?« »Igen, ha már itt vagyunk, megnéznénk Bécset, majd utána visszamegyünk Pozsonyba, és folytatjuk utunkat az NDK felé.«

Az őrkunyhóban éppen csengett a telefon. »Hadnagy elvtárs jelentem, semmi különös. Ja, igen, itt van két román, eltévedtek, Pozsonyba mentek volna, de most meg azt kérdik, nem mehetnek-e át Ausztriába... Igen, igen, család, illetve anya és fia... Igen, magyarul beszélnek... Igen, mondom nekik...«

Utána hozzám fordult, rendben, menjünk be a FEP-re. »Kit keressünk ott?« »Már várják magukat...«

A diplomata sávra irányítottak minket, azonnal odajött két ellenőr, egyik elvitte az iratainkat, a másik ott maradt végig mellettünk. »Na, merre, merre?« »Hát, nézze, Pozsonyba szeretnénk volna menni, de eltévedtünk, erre azt gondoltam, ha már itt vagyunk, szeretnénk megnézni Bécset, utána majd visszamegyünk Pozsonyba...« »Fiatalember, nekem mondja meg, mi lesz az út végcélja?« »Pozsony, utána az NDK, utána Lengyelországon keresztül tervezzük a visszautat...« »Fiatalember, nézzen a szemembe: az út végcélja?«

Megszólni se mertem.

»Nem Németország lesz véletlenül? Nem az NSZK?« »Nézze, Uram, nagyon jól tudja, ha minket itt most kienged, persze hogy ott kötünk ki, Nyugat-Németországban.« »Na, ez már beszéd, pár perc, és mehetnek.«

Gondolom izgalomunkat, lelkiállapotunkat különösebben ecsetelni nem kell...

Közben a frissen felújított Trabantomat nézi, csodálja, hiszen sok kütyüt beleépíttem. »Ez a gomb mi? az a billentyű mire való?« Kiderült, neki is Trabantja van...

»Uram, valóban kimehetünk?« »Igen, nyugi, ma egy másik erdélyi magyar családot is kiengedtünk. Minden rendben lesz.« »Uram, írja le nekem a nevét, címét, visszaküldöm a Trabantomot ajándékba.«

Válasza megdöbbenett: »Nem, fiatalember, felejtse el az arcomat, felejtse el azt is, hogy itt járt, ennek amúgy sem lesz nyoma az útlevelében. A Trabontra meg nagyobb szükségük lesz maguknak odakint, főleg az elején.«

Mindez körülbelül tíz percig tartott, közben több határőr elment mellettünk, látták a román rendszámot, pontosan tudták, mi történik. Mosolyogtak, bátorítottak: »Na, kifelé, kifelé?« »Sok szerencsét az új életben!« Az útleveleket visszakaptuk, benne semmi pecsét, semmi jele annak, hogy arra jártunk. Sorompó fel, átgurultunk Ausztriába.³⁸

A Körlevélben megfogalmazottak valószínűleg teljesültek, mivel az akkori időben a sajtóban nem látott napvilágot az intézkedéssel kapcsolatos esemény, esetleg román panasz, nemzetközi jegyzék. A titkosság miatt ma sem tudhatjuk, kik és hányan léphették át így Magyarország határát, csak becsült adataink vannak, amelyek 3500 személyről tesznek említést. Azt sem tudhatjuk, hogy volt-e köztük esetleg ügynök vagy nem magyar nemzetiségű román állampolgár, mivel ebben az időben nem csak magyar nemzetiségűek akarták elhagyni Romániát. Az adatok tekintetében további zavaró tényező lehet, hogy a kiléptetettek³⁹ között ekkor szerepelhettek az NSZK-ba áttelepülő erdélyi szászok.

A fentiekkel párhuzamosan jelentősen megnövekedett a Magyarországra áttelepülő magyar nemzetiségű román állampolgárok, továbbá a Magyarországra legálisan beutazó, de Romániába visszatérni nem óhajtók száma. A növekedést valószínűleg nagyban motiválta, hogy ebben az időszakban tovább nőtt a román diktatúra, több helyen megszüntették a magyar rádió- és TV-adást, a kétnyelvű feliratokat, csökkentették a magyar nyelvű könyvkiadást.

A román szervek ugyan nem jelezték, hogy tudnak a magyar pozitív diszkriminációs intézkedésről, de azt mindenképp tapasztalták, hogy folyamatosan növekedik a Romániát illegálisan és legálisan elhagyó állampolgárok száma, mert megerősítették Magyarországra irányába a mélységi határőrizetüket, különböző műszaki eszközöket telepítettek, és bevezették a határra vezető vasutak, közutak teljes körű ellenőrzését.

A magyar határőrizeti szervek képviselőinek tapasztalatai szerint, a korábbi „oldottabb légkörű kapcsolat egyre hivatalosabbá vált, a kötelező tárgyalások érdemben nem segítettek a magyar fél munkáját.”⁴⁰

A körlevél hatálybalépését követően nemcsak a legális átlépők és nyugatra távozók, hanem a hazánkba letelepülők száma is folyamatosan növekedett, és az 1988-ban évközben tartott sajtótájékoztató⁴¹ szerint például 1987-re – az előző évhez képest – 3284-ről 6499-re emelkedett, azaz megkétszereződött.

A Határőrség 1987. március 13-ai parancsnoki értekezletén Földesi Jenő belügyminiszter-helyettes a következő mondatokkal érzékeltette jelképesen a kialakult és várható helyzetet. „Most összességében megmondhatjuk elvtársak, északról, kelet egy részéről és délről nyugodt fuvallatok vannak. Nincs olyan széljárás, ami a Határőrség tevékenységét más irányba terelné, jelentősen befolyásolná vagy befolyásolhatná. Ami befolyásolja, elvtársak, az az előző időszakban kialakult folyamat, tendencia, a határforgalom növekedése.”⁴² Úgy gondolom, az akkori belügyi államtitkár jól érzékeltette a változások szelét, amely meghatározta a határőrség rendszerváltás időszakában

³⁸ Részletek az akció keretén belül kijutott romániai magyar nemzetiségű állampolgárral készített interjúból.

³⁹ GYARMATI 2009, 39–63.

⁴⁰ BAKONDI–SÁNDOR–SZABÓ 1993, 46.

⁴¹ *Magyar Hírlap*, 1988. január 29.

⁴² SALLAI 2012, 40.

való tevékenységét. Mindezt lehetővé tette az 1985-ben színre lépő szovjet főtítkárr, Gorbacsov politikája, amely 1989-ben elvezetett Magyarországon egy önálló döntés meghozatalához, a vasfüggöny felszedésére. Ugyanakkor folyamatosan biztosítani kellett a magyar nemzetiségű állampolgárok kiengedésének titkosságát, mert a román titkosszolgálat⁴³ éberségét nem volt szabad lebecsülni.

A „Körlevél” időbeni hatályát az 1989-es decemberi romániai forradalom⁴⁴ feloldotta, és ezt követően szabadabban utazhattak a román állampolgárok, így a magyar nemzetiségűek is, ezért nem volt tovább szükség a pozitív diszkriminációs intézkedésre.

Ugyanakkor a fenti folyamatok, a romániai magyarok helyzete, Magyarországra való menekülésük katalizátorként hatott hazánk 1989-es genfi konvencióhoz való csatlakozásának elősegítésében.

Összegzés helyett

„A román állampolgárok kiszivárgása egy központilag nagyszerűen megszervezett, szigorúan titkos művelet volt, amiről minden beavatott tudott, de pontosan csak annyit, amennyit tudnia kellett. A határőrök, kiskatonák mind tudták, mi történik, tudatában voltak a művelet fontosságának, a konspirációt maximálisan betartották. Kutatásaim alatt több akkori határőrrel beszéltem, de senki nem látott semmilyen írásbeli parancsot erről, csupán szóban elhangzott utasításokat követtek. A műveletek fontossága és konspiratív jellege annyira tudatukba vésődött, hogy erről ma sem hajlandó szinte senki nyíltan beszélni.”⁴⁵

Felhasznált irodalom

- BAKONDI György – SÁNDOR Vilmos – SZABÓ József szerk. (1993): *A Magyar Határőrség a rendszerváltás folyamatában*. Budapest, BM Kiadó.
- BOTTONI, Stefano (2013): Vonakodó kémek – A magyar állambiztonság és Románia, 1975–1989. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 79–117.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1968): *A megosztottság alternatívája*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. [az MSZMP Zárt, számozott kiadványa]
- FÖLDES György (2007): *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GYARMATI György (2009): A vasfüggöny és az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben. *Múltunk*, 2009/4.
- Magyar Hírlap*, 1988. január 29.
- Az MSZMP XIII. kongresszusának jegyzőkönyve* (1985). Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁴³ BOTTONI 2013, 79–118.

⁴⁴ Ez az 1989-es decemberi forradalom vetett véget Ceaușescu korlátlan hatalmának, diktatúrájának.

⁴⁵ Részlet az akció keretén belül kijutott romániai magyar nemzetiségű állampolgárral készített interjúból.

- RÉVÉSZ Béla (2009): A magyar–román viszony problémátörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, Tom. 72. Fasc. 1–22. 463–522.
- SALLAI János (2000): A schengeni rendszer és a kishatárforgalom. In Tóth Judit szerk.: *Schengen: A magyar-magyar kapcsolatok és az uniós vízumrendszer árnyékában*. Budapest, Lucidus Kiadó. 49–62.
- SALLAI János (2003): Az 1888-as magyar-román határszerződés. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 6. sz. 62–72.
- SALLAI János (2005): A „schengeni folyamat” és a magyar–ukrán, magyar–román államhatár jövője. In Baranyi Béla szerk.: *Közellátések: A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai és a mezőgazdaság regionális kérdései az EU keleti peremén*. Debrecen, Magyarország: MTA Regionális Kutatások Központja.
- SALLAI János (2012): *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány.
- SALLAI János – GRÓNÁS József (2005): Kishatárforgalom története és jövője az EU-ban. *Hadtudomány*, 15. évf. 2. sz.

Jogi források

- 1/1970 (I. 11.) BM sz. rendelet a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság Kormánya között létrejött kishatárforgalmi egyezmény végrehajtásáról
1924. évi 7.934. M.E. számú rendelet a Romániával 1924. évi április hó 16-án Bukarestben kötött egyes egyezmények és megállapodások életbeléptetéséről
1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában
1964. évi 18. sz. tvr. a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Román Népköztársaság Kormánya között a magyar–román államhatár rendje és határkérdésekben együttműködés tárgyában Budapesten 1963. június 13-án aláírt szerződés kihirdetéséről
1969. évi 43. sz. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és Románia Szocialista Köztársaság Kormánya között a kishatárforgalomról szóló, Budapesten, 1969. június 17-én aláírt egyezmény kihirdetéséről
1977. évi 31. sz. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Román Szocialista Köztársaság Kormánya között a kishatárforgalomról Budapesten, az 1969. évi június hó 17. napján aláírt Egyezmény módosításáról szóló, Nagyváradon, az 1977. évi június hó 16. napján aláírt Egyezmény kihirdetéséről

Levéltári források

- Tájékoztató Románia belső helyzetéről es külpolitikájáról. 1985. január 5. A Külügyminisztérium 1944 és 1995 közötti iratai. Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-1-j.
- Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokának 0001/1985. sz. Körlevele a román állampolgárokkal kapcsolatos eljárásokra. Budapest, 1985. július 9. Magyar Nemzeti Levéltár. Határőrségi iratok. XIX-B-10.